

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Културология

Том 1

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”

FACULTY OF PHILOSOPHY

Cultural Studies

Volume 1

ФРАГМЕНТИ НА ВЪЗПОМЕНАТЕЛНИТЕ ЧЕСТВАНИЯ И ТЕХНИТЕ УПОТРЕБИ В ТРАНСФОРМАЦИЯТА ИМ ОТ ВЪЗПОМЕНАНИЕ В ПРАЗНИК

ИЛИЯНА ХУБЕНОВА

Настоящата статия представя резултати от изследването на възпоменателни чествания и трансформирането им от травма в празник. Статията се позовава на теренни наблюдения провеждани в Батак, Перушица, Клисурса, Копривщица, Скравена и Карлово. Наблюдавани са годишници от Априлското въстание, Баташкото клане, на национални герои свързани с освободителната дейност и Руско-турската война. Основните подходи са антропологични – наблюдения на терен, проведени интервюта с публика и организатори, проучване на архиви и отразяване на събитията в медийното пространство. Текстът представя структуриран преглед на историческите възпоменателни чествания, като отделно представя всеки един техен елемент и разсъждения към тях. Отделните части на честванията са представени във фрагментарен вид и изграждат обща рамка на възпоменателните чествания. Реда, в който са изложени цели да предаде ясно и видимо добавените ритуали и установените акценти по време на изследването, както и да рамкира модела на случване на възпоменателните чествания. Статията представя съвременния модел на отбелязване и поставя основните акценти във възпоменателните чествания.

Ключови думи: възпоменателни чествания, национални герои, идентичност, памет, места на памет, колективна памет

FRAGMENTS OF COMMEMORATIVE EVENTS AND THEIR USE IN TRANSFORMING COMMEMORATIONS INTO CELEBRATIONS

ILIYANA HUBENOVA

The article presents the results of a research of commemorative events and their transformation from trauma to feast. The events – Anniversaries of The April 1876 Uprising and the Massacre of national heroes connected to the liberation movement and the Russian-Turkish – were observed in Batak, Perushtitca, Klisura, Koprivshtica, Skravena, and Karlovo. The approach is mostly anthropological: field observations, interviews with the spectators and organisers, documentary research, and monitoring of social media. The text introduces a Structured overview of the historical commemorative events while separately presenting each one of their elements and the reasoning behind their selection. This deconstruction allows to elicit the common framework of the commemorative events. The order of presentation aims to convey clearly and visibly the added rituals and accents. The article arrives at an outline of the present day model and the main elements of the commemorative events.

Keywords: commemorative events; national heroes; identity; memory; places of memory; collective memory

Ежегодно в България се провеждат възпоменателни чествания свързани с Априлското въстание от 1876 година, героите на българската освободителна дейност и Руско-турската война. Основния им характер е възпоменателен – отбелязва се смъртта на конкретни личности или голяма група от хора. Това са събития от културния календар на даден район, характеризиращи се с културна, историческа памет/наследство (възпоменателно честване). Те са наточени с морална и ценностна тежест и по характер са локално наследство, което конструира самосъзнанието не само на местно, но също така и на национално ниво. Възпоменателни исторически чествания биват отбелязвания на Априлското въстание в Батак, Клисура, Перушица, Копривщица, Денят на Ботев и Ботевите четници в Скравена, „Страшното“ в Карлово. Настоящата статия представя резултати от изследване на тези чествания и трансформирането им от травма в празник. Текстът изгражда рамката на възпоменателните чествания като представя техните основни съставни части поотделно. Представените фрагменти са взаимствани от магистърската теза „Комеморативното честване и трансформацията му в празник (Батак, Клисура, Копривщица, Перушица)“, с научен ръководител проф. Даниела Колева, защитена през 2018 година.

Интересът към темата за трансформация на възпоменателните чествания стартира през 2017 година с провеждането на теренно изследване в град Батак. В последствие интересът към този феномен прераства в изготвянето на магистърска теза: „Комеморативното честване и трансформацията му в празник (Батак, Клисура, Копривщица, Перушица)“, част от проекта на катедра Културология – „Новата празничност“.

В периода от 2017 година до днес са посетени 7 различни терена по време на ежегодното провеждане на историческо възпоменание, това са: Батак и честването на Баташкото клане и Априлското въстание, отбелязване на годишнина от Априлското въстание в Перушица, Клисуре, Копривщица, Честване на „Страшното“ в Карлово и отбелязването на Христо Ботев и загиналите за свободата на България в Скравена. В последователност от 2017 година до днес се е извършвало теренно наблюдение в изброените градове. Наблюденията са проведени както следва: Батак (2017, 2018, 2019 и 2020 г.), Перушица (2018, 2019, 2020 г.), Клисуре (2018 г.), Копривщица (2018 г.), Карлово (2019, 2020 г.), Скравена (2019, 2020 г.).

Използваната методология по време на теренните изследвания се състои предимно от антропологични похвати. Включва включено и непосредствено наблюдение, разговори с публиките и организатори (формални и неформални), посещение на градските архиви и институции поддържащи база от данни, свързана с отбелязванията, проследяване на събитията в онлайн пространството и отразяването им от различни медии през последните години.

Проблемът за трансформацията на възпоменателните чествания в празник не е разглеждана задълбочено, но отделните ѝ компоненти, които са основна тема на този текст, са обект на изследване на други изследователи. Въпросът за празничността и траурното е обект на изследване на Славка Каракушева¹ и Милена Маринова². Символният капитал на събитията от 1876 година е обект на изследване от Георги Вълчев³, Мартина Балева⁴, Румен Даскалов⁵, Кета Мирчева⁶. Друг символен елемент, който се разглежда в работата са възста-

¹ КАРАКУШЕВА, Славка. Практиките на паметта в празника на Джебел. В: *„Българска етнология“*, бр. 2/2018 г.

² МАРИНОВА, Милена. Новата празничност и вписването ѝ в местните чествания (по примера на градовете Враца, Сливен и Стара Загора). В: *„Българска етнология“*, бр. 2/2018 г.

³ ВЪЛЧЕВ, Георги. Захарий Стоянов и символният капитал на Българското възраждане. София: УИ „Свети Климент Охридски“, 2010.

⁴ БАЛЕВА, Мартина. Образът на Батак в колективната памет на българите. БАЛЕВА, М., БРАУНБАУЕР, У. (състав.). В: Батак като място на паметта. София: Изток-запад, 2009

⁵ ДАСКАЛОВ, Румен. Възраждането като национален мит. БАЛЕВА, М., БРАУНБАУЕР, У. (състав.) В: Батак като място на паметта. София: Изток-запад, 2009.

⁶ МИРЧЕВА, Кета. Първото национално честване на Априлското въстание – между политическите употреби и локалните пристрастия. В: Град и памет. Априлското въстание 1876 през призмата на паметта. Пазарджик, 2017.

новките. Те са изследвани и разглеждани от изследователи като Ивайло Дичев⁷, Мария Иванова и Фотина Бакърджиева⁸, както и Светла Казларска⁹.

Обедняващият фактор в подбора на местата е именно първоначалният травматичен характер. Изследваните събития почитат смъртта на конкретни личности или група хора, свързани с конкретен период в българската история. От момента на първото отбелязване в миналото до днес, тези събития търпят изменения и добавяне на нови елементи. Те са се затвърдили през годините и към днешна дата са неизменна част от българската празничност. Основен мотив в изследването е да се проследи развитието на тези възпоменателни чествания в българската съвременна култура и тяхното отразяване в гражданското съзнание.

Честванията по традиция се организират от местната община, в съорганизация с други местни институции – музеи, читалища. Участие взимат самодейни комитети и местната църковна общност. Въпреки разнородното включване на различни институции в организацията, основната дейност се извършва от общинските представители. Освен главният организатор, всяка една от участващите в организацията институции има конкретна задача и организира конкретна част (по-долу наричана фрагмент) от честването. Всяка дейност се извършва под стриктното наблюдение на местната управа. В процеса на теренно наблюдение на честванията, продължило близо 4 години, установих повтарящ се конкретен модел на организиране, провеждане, отразяване и възприемане на възпоменателните събития. Наблюдаваните чествания от една страна притежават статута на дати от национално значение и играят важна роля във формирането на колективната памет. От друга страна за местните жители отбелязванията на историческите дати са с регионално значение и са важни за местната идентичност, но и придобиват социален характер. Те са неизменна част от местния културен календар, а местната общност ги възприема като най-важните годишни събития, след Рождество Христово и Великден.

КРАТКА ИСТОРИЯ НА ЧЕСТВАНИЯТА

В зората на отбелязване на историческите дати, непосредствено след събитията, възпоменателните чествания се организират под формата на панихиди, възпоменание, помен и най-често са обвързани с религиозните традиции. С отдалечаването във времето от събитията и последвалото им свързване с лич-

⁷ ДИЧЕВ, Ивайло, Културата като възстановка, в. *Култура*, бр. 17/2016 г.

⁸ БАКЪРДЖИЕВА, Фотина, Мария ИВАНОВА. За „рицарите с работна време“ и „феновете историци“ или кой преиграва културата, В: бр. 13, 2016 г. – <https://www.seminar-bg.eu/spisanie-seminar-bg/broy-13/item/467-koi-preigrava-kulturata.html> – последно посетен на 23.11.2020.

⁹ КАЗЛАРСКА, Светла. Исторически възстановки на „героичното време“: перформативност и афект. В: бр. 1/2018 г.

ности и моменти от историята, с националната идентичност и самочувствие, постепенно църковната същност на отбелязването се заменя със светска, а характерът се изменя от траурен в тържествен. Основните фигури в националния разказ са и основните фигури, които се почитат в тези чествания. Това са национални герои, станали символ на саможертвата в името на свободата – портретите на Васил Левски, Христо Ботев, Георги Бенковски, Любен Каравелов неизменно съпътстват останалите (местни) герои. Историческите събития около Освобождението се оформят като основен двигател в създаването на единна нация, с единно самосъзнание и самочувствие. Значителен принос за конструиране на национален разказ, за повдигане на самочувствието на нацията чрез възвеличаване на саможертвата, принадлежи на Захарий Стоянов. Във всеки град първите документирани чествания на събитията са приблизително десетилетие по-късно. Това е и времето, в което Захарий Стоянов ги отразява подробно във вестниците, като поддържа връзка с местните общини. Захващайки се с нелеката задача да създаде един източник, който да разкаже историята на трагичното въстание, той осъзнава, че един от начините да се изгради националната памет, която да сплоти обществото, е превръщането на жертвите в мъченици-герои на свободата. За популяризиране на новите национални герои, летописецът нерядко използва самоубийствения акт. Участниците в Априлското въстание са действащите лица в произведенията му, тях Захарий Стоянов разглежда и описва подробно и издига в национални герои.

Освен индивидуалните усилия за консолидиране на националното самосъзнание, героите и събитията от периода на Освобождението се използват активно с политически и партийни цели. Употреба на историята от властта всъщност е добре познат феномен¹⁰, който започва още с първите партийни и политически дейци, непосредствено след Освобождението. В първите години на Свободна България, сплотеността срещу общия враг започва да изчезва. Възникването на партии с различна политическа насоченост и стремежът да стигнат до властта създават идеалните предпоставки все още близките във времето трагични събития да бъдат включени в политическия разказ. Различни партии започват да припознават националните герои и да търсят общата връзка, с която да свържат дейността и идеалите си с героите. Оформя се националният разказ, а героите постепенно се идеализират. Скръбта и трагизмът в историята постепенно се заменят с гордост от саможертвата в името на свободата. Поменът се превръща във възпоменателно тържество на саможертвата в името на свободата.

В този ред на мисли, не е изненадващо и вплитането на освободителните герои в комунистическата пропаганда след 1944-та година. Религиозните елементи са премахнати, или остават в периферията (почти незабележими). Откриване на заводи, манифестации, студентски събори (Първият студентски

¹⁰ ВЪЛЧЕВ, Георги. Цит. съч., с. 105.

събор е през 1966 година в Копривщица) са новите елементи в отбелязването на годишнините. Религиозните шествия са заменени с поставяне на венци по паметните места, организират се туристически походи по стъпките на Априлци. Възпоменателното честване се отразява във вестниците като „големи народни тържества“. Подетата в следосвобожденска България инициатива за превръщане на честванията в национална гордост, в социалистическа България вече е факт. Отбелязването на 100-годишнината от Априлското въстание навсякъде е грандиозно и съпроводено от събития, знакови за социалистическото развитие на градчетата. След 1989 година програмата на отбелязването се променя. Добавят се концерти с модерни изпълнения на читалищните школи, рецитали, почетни гости. Съвременните чествания и техните съставни части са обект на разглеждане в настоящия текст.

По-горе отбелязах, че споменът и отбелязването паметта на загиналите от техни роднини, близки и познати, с времето се превръща в тържество, символ на свободата и силата на цяла една нация. Алайда Асман¹¹ описва как колективните тела и институции като нациите, държавите, църквата и други подобни нямат колективна памет, а я създават позовавайки се на знаци, символи, исторически събития и места на памет. По този начин градят своята идентичност и големия разказ на национално ниво. Същият е принципът и при отбелязването на годишнини от Баташкото клане и Априлското въстание, деня на Ботев. Началото на честванията се поставя, както вече обобщих като спомняне/панихида, а с времето се превръща в символ на свободата и силата. Позовава се на различни фрагменти от историята – формирани от разкази на принципа на митовете и легендите. Акцентът се поставя върху избрани исторически моменти, носещи в себе си ясен разказ не за падението и загубата, а за борбата за свобода и силата на един народ. Събитията се превръщат в традиционни чествания основавайки се на „символи, които фиксират, обобщават и обединяват спомена“¹². Те правят честването годно за предаване от поколение на поколение. И докато Асман говори за противоположност между „травма“ и „идентичност“, обвързвайки понятието „травма“ със срам, то тук наблюдаваме точното обратното. „Травмата“ се трансформира в основание за гордост. Тя гради националната идентичност, която носи големия разказ за борбата за свобода. Започнала почти веднага след трагичното събитие, комеморацията се трансформира през годините от траурно честване в апотеоз на храбростта и свободата с траурен елемент. Подобен тип ритуали, чрез периодично повторение и чрез материални знаци предават информация на следващите поколения, като им дават възможността за вчувстване и съпреживяване. Местностите, в които се състоят честванията, не са случайни. Една от ос-

¹¹ АСМАН, Алайда, Места на памет между триумфа и травмата, в: „Около Пиер Нора места на памет...“, Дом на науките за човека и обществото, София, 2004, 173–187.

¹² Пак там.

новните категории с чиято помощ изследваме празниците е пространственото му измерение и връзката му с областта. За това наблюдението включва исторически възпоменания на Априлското въстание и Руско-турската Освободителна (годишнини от Априлското въстание в Батак, Перушица, Клисурса и Копривщица, „Страшното“ в Карлово), събития в чест на национални герои (честване на Христо Ботев и загиналите в национално-освободителните борби в Скравена). Характерно за тях е, че честването не се свързва с ритъма на природата, всекидневния живот на местните общества, религиозни вярвания или митични разкази, а с хода на историята. Отбелязването на възпоменателно историческо събитие се смята за най-важния момент за съответния град и прераства в празник на града. Също така основна причина в подбора на събития и градове е силното въздействие на историческото събитие и вписването им в определението за „място на памет“ (по Пиер Нора)¹³, наслоено с тежестта на трагизма. Характерното за местата на памет е, че при тях съществува стремежа за историография и постоянно „само-историографиране“¹⁴, което подхранва националния разказ и памет. А за да бъде представен най-ясно, модела на осъществяване, ще се представи процеса на отбелязване във фрагментарен вид. Всеки един от представените по-долу фрагменти присъства навсякъде в отбелязването на Възпоменателни исторически чествания. Те, разбира се, сами по себе си не са напълно идентични, но основната идея и цел е една. Организационната част е задължително *отгоре-надолу* – тя се извършва от институциите в града (община, читалище, музеи). В нито един от градовете публиката не е активна. Тя е пасивен наблюдател и „трябва да остане такава“ според организаторите, с които бяха проведени интервюта.

Отделните фрагменти могат да се обединят в части от събитието според общи характеристики: фрагменти от религиозен, светски и развлекателен характер. В *религиозната част* това е отдаването на почит (отслужване на панихида), литийни шествия, които носят религиозното почитане и смиреннието пред смъртта на националните герои и мъченици. В *светската част* се включват възстановки, почетни гости, произнасяне на речи, поднасяне на венци, тържествена заря-проверка. Те от своя страна добавят тържественото усещане на честванията. И неизменната, в съвременния свят, *развлекателна програма*, която често се изразява в концерти и панаирни сергии и щандове. На следващите страници се спирам на основните фрагменти на възпоменателните тържества.

¹³ „Места на памет“ според Пиер Нора – „...споменът или съвкупността от спомени, съзнателни или не, на един опит, изживян и/или митологизиран от жива общност, за която миналото е неделима част от нейната идентичност“ – Цитатът е взет от Ловабар, М., *История на паметта/социология на паметта*: в „Около Пиер Нора...“, Дом на науките за човека и обществото, София, 2004

¹⁴ АРТОГ, Франсоа. *Режими на историчност*. София, Нов Български Университет, 2007, 176 с.

ПОЧИТАНЕ НА ЗАГИНАЛИТЕ

На първо място е представен именно този фрагмент, тъй като с панихида/религиозен ритуал се поставя началото на отбелязванията още непосредствено след историческите събития. Не бива да пропускаме един важен момент от представянето на този фрагмент – това е нейното прекъсване в историческия период на възпоменанията, по-конкретно в периода 1944–1989 г. Дистанцирането от църковния елемент на честванията в този период е изключително важен за техния съвременен характер и трансформацията им в празник. Именно в периода 1944–1989 г. отбелязванията затвърждават своята тържественост. В историческата рамка по-горе този период е открит с обвързването на честванията с партийната идеология и постиженията ѝ в местния район. Връзката с религията, която е и основоположник на отбелязванията, е пренебрегната и трансформирана. Постепенно след 1989 г. религиозният елемент започва да се завръща в програмата на отбелязванията.

Религиозният елемент в честването е **отслужването на панихида**, която потвърждава единството на институциите на държавата (местна власт, църква, армия). Франсоа Артог¹⁵ коментира възпоменателните чествания като на първо място религиозни. Той открива корените им описвайки Тайната вечеря именно като възпоменание, което включва „отсъствие, т.е. невидимото присъствие на този, който отгук насетне ще бъде непрекъснато споменаван и сочен като пример за подражание.“

В религиозните ритуали се наблюдава оживяване на площадите и централните, градски пространства. Отдаването на почит на загиналите, не се проявява в „активно“ присъствие в самата сграда, а по-скоро в присъствие в широкия ареал на храма. Отдава се почит чрез запалване на свещ, минута мълчание и други кратки действия. Често, в ритуала за почитане на загиналите се включват висшестоящи църковни представители (напр. Пловдивският митрополит Николай в честванията в Батак от май 2019 година¹⁶). Неизменна част на религиозното честване са различни религиозни атрибути като икони, които често биват изнасяни от обичайното им сакрално пространство. Така, наблюдаваме превръщане на профанни пространства в сакрални, чрез свещени, важни за историческия момент предмети.

Освен отслужването на литургия/панихида, често тези събития се извършват в посещаване на важни за историческото събитие места и пространства, поднасяне на венци или масов „поход“ (литийно шествие). С религиозен ритуал се поставя и началото на възпоменателните чествания. Постепенно през

¹⁵ Пак там, с. 174.

¹⁶ Вж. Отбрана – Батак чества 143 години от Априлската епопея, http://otbrana.com/новини_12648 – последно посетен на 24.11.2020 г. Вж. Пловдивска Света Митрополия – Празник на Светите Баташки мъченици, <http://www.plovdivskamitropolia.bg/876-praznik-na-svetite-batashki-machenitzi.html> – последно посетен на 24.11.2020 г.

годините се добавя и светският елемент. Понякога религиозната и светската част са в отделни дни. Религиозната част завършва с официална част, която се води от високопоставен представител на църквата, а основните присъстващи са високопоставени гости на града (партийни и политически представители).

ВЪЗСТАНОВКИ

Възстановката със символния капитал който носи е неразривно свързана с историческите възпоменателни чествания. Тя е визуален преразказ, начин да се припомни на обществото историята, героизма, саможертвата, да се почете паметта; способ за отдаване на почит, за генериране на почит. Във всеки наблюдаван град задължително присъства елемента с историческата възстановка, или е присъствал в някакъв момент. В наблюденията се открояват два типа възстановки: първият е „класическата“ възстановка, изпълнена от местни доброволци или представители на местен комитет; вторият е театрална възстановка с режисьори, осветление, сцена, озвучаване и се придържа към сценарии. *Първият тип* не подлежи на промяна. Причина за това е, от една страна, нежеланието на организаторите и липсата на креативност, а от друга гордостта на местните – тъй като голяма част от тях участват в „шоуто“. Чрез участието си във възстановката местните жители ясно заявяват своята национална принадлежност, по този начин те съпреживяват миналото и историята на своите предци и стават част от колективната памет. В „Миналото е чужда страна“ на Дейвид Лоуентал става дума за актьорите във възстановките и техните подбуди¹⁷. Местните жители участващи във възстановките на възпоменателните чествания именно се стремят да „...засилят значимостта на историята като откровение за нещата...“¹⁸. Ивайло Дичев¹⁹ описва туриста търсещ преживяване, но с възможност да се върне в дома невредим. В случая историческата възстановка на Априлското въстание е много подходяща за преживяване на историята и обвързване с нея. Освен възпоменателния елемент трябва да има съпреживяване на история. А съпреживяването се изразява в участието, дори и наблюдението на възстановките. За актьорът във възстановката, това е един начин да разсее ежедневието си, но и да се почувства част от нещо по-голямо – от големия разказ за героите. Чрез включването си, той се приближава до възрожденските герои, но и се превръща в съвременния носител на героичното минало. Организаторите обясняват акта на пресъзда-

¹⁷ „Някои от участващите в нея искат проста да забавляват, други да убедят себе си или другите в реалността на миналото, трети да засилят значимостта на историята като откровение на нещата, четвърти пък го правят, защото това им дава чувството за цел и възбуда, която им липсва в настоящето.“ – Лоуентал, Дейвид, Миналото е чужда страна, Критика и хуманизъм, София, 2002, 446 с.

¹⁸ ЛОУЕНТАЛ, Дейвид, Цит. съч.

¹⁹ ДИЧЕВ, Ивайло, Цит. съч.

ване на историческите събития като способ за „напомняне“ на историята и пренасянето ѝ в настоящето и бъдещето. Това е начин за съживяване на историята. „Отваряйки“ портала към миналото какво разказват възстановките и какво разбира публиката? Какъв е символът, който представя възстановката и какъв в действителност е резултатът?

Често голяма част от жителите на града са активни участници във възстановката. Докато те разиграват историята, на заден фон се чете пояснителен текст. Разказът обхваща създаването на местния комитет, подготовката за въстанието, „избухването“ му и „идването“ на Свободата. Качеството на представяния разказ е различно за всеки град. Възстановката може да пресъздава определен епизод, акцент – важен за района, от историческите събития, както е в Копривщица, където в центъра е избухването на Априлското въстание. За автентичността на разказа се използват автентични костюми, оръдия, живи коне, пространството е същото място от разказите. От друга страна, може да бъде и хаотичен „пърформанс“, който по-скоро ни представя духа на събитието, а не дава точна информация за случилото се. Такъв е примерът в Батак, където визуалният разказ е хаотичен, неразбираем, а информацията се предава на заден фон от водещи, които четат пояснителен текст. Независимо от района, възстановките имат една обща особеност. Те не представят погрома, трагизма на събитията – те представят подготвянето на въстанието (героизма и лишението) последвани от свободата. Цял един къс от историята на България липсва във възстановките.

Вторият тип, са възстановките с театрален характер. Те съдържат сценарии, осветление, озвучаване и всички съпътстващи етапи на едно театрално представление. За изготвянето ѝ режисьорите са се готвили дълго време, като за целта са прочели освен записаната история от периода, също и критическия поглед на съвременните историци. Всяка година постановката се обновява, но предимно с малки или технични елементи. Разказът представя местната история. Тук не се набляга на историческото събитие, което е краят на разказа. Представлението преминава през различни исторически етапи, включвайки в себе си легенди и митове. Акцент е разигралата се ситуация в града при идването на Османската империя. Смъртта и трагизмът тук се поставят на пиедестал от режисьорите, не за друго, а защото я определят като единствена в историята – самоубийствена смърт с идеалната цел „да се запазят чисти за след смъртта“²⁰. В своя текст „Културата като възстановка“ Ивайло Дичев, определя възстановките като способ за преодоляване на някаква травма. Разказът във възстановките от първия тип придава значение на героизма на националните герои, опълчването на Османската империя и последвалата

²⁰ Цитатът е от проведено интервю с режисьора на театралната възстановка „Памет за Перушица“ в Перушица. Представлението се определя като музикално-постичен спектакъл, а сценарист и режисьор са Алексей Кожухаров и Петър Тосков.

победа. Състоят се единствено от подбрани моменти от историята на и около Априлското въстание. Развързката, която е причината за честванията – *погромът* на Априлското въстание – липсва. Интересна подмяна, доколко събитието е толкова грандиозно, че историята все още да го помни, някога цял свят да обърне поглед към Източна Европа, а историците да продължават да го изследват макар и век и половина по-късно. От друга страна, вторият тип, точно обратното акцентира върху трагизма в развоя от Априлското въстание, акцентирайки върху уникалността на събитията (отново някаква форма на създаване на местна идентичност).

В големия разказ на представлението край на Априлското въстание остава на заден план: ясен ни е какъв е изходът, но важното е до какво е довел и какво са жертвали предците. Така описва ситуацията и Ивайло Дичев, задавайки си въпроса „дали историята помага събитието да се разбере отвътре в цялата му трагичност“²¹. Пренебрегва се реалния изход – предателствата в Копривщица, клането в Батак, опожаряването в Клисуря – а всъщност именно резултатът от тези действия е решаващ, той е причината днес да се честват тези дати и хора, причината тези места на памет да имат такава тежест. Защо е това пренебрегване? Почти всяка нация има такива моменти в историята си: Германия и действията на нацистите, Мексико и битката при Пуебло. Защо погромът се пренебрегва и се изтъква друго събитие, случило се по-късно (Освобождението)? Защо историята се променя, акцентирайки на тържественото и измествайки същността на отбелязването?

Може би тук ще послужи отговорът на един от респондентите в Батак, когато зададох въпроса „Защо толкова траурно събитие за българската история като Баташкото клане завършва с народно веселие и частен банкет на кмета със специални гости?“ – „...като са умрели ние какво да правим? Да режем ли? Народа се нуждае от празник, празнуваме тяхната жертва за нашата свобода днес!“.

ПОЧЕТНИ ГОСТИ/ПРОИЗНАСЯНЕ НА РЕЧ

Почетните гости от своя страна, винаги произнасят речи, специално подготвени за случая и представят светския характер на честванията. Често стоящи като фон между два от основните елемента от честването (например между религиозния и военния ритуали). В този фрагмент се изброяват имената на загиналите, присъстващите се призовават да отдадат почит на загиналите на колене, в минута мълчание. В повечето случаи малкото, които слушат внимателно речите реагират присмехулно и заядливо, проявявайки липса на доверие и уважение към управляващата класа. Впечатление прави, че колкото и прочувствени да са речите, колкото и романтични, патриотични и национални

²¹ Пак там.

думи и изрази да има в тях, публиката никога не ги възприема като искрени. Тя винаги се дистанцира от управляващите. Не ги усеща като лично отправени към нея. Думите на висшестоящите представители се приемат като подигравка, като празни приказки написани от някой асистент без капка чувство в тях. Много често, както споменах в началото, този фрагмент на честванията се ползва за политическа пропаганда и затвърдяване влиянието на дадена обществена личност. Тази практика не е чужда на света. Много често местната управа въвежда забрана за политическа пропаганда по време на събитието, но това обикновено се пренебрегва, чрез всякакви креативни способности.

И ако речите остават нечути или биват приемани с насмешка, то присъствието на „почетни гости“ определено има тежест, често политическа. Въпреки привидно неполитическата насоченост на честванията и прокламирането, че в тях няма нищо подобно, не мога да се съглася напълно с това заявление. Още в първите години на организация на въстанието, организирането на комитети и план за действие, мотивите на участниците и организаторите са били политически. Години по-късно, между 1944 и 1989 година честванията са ползвани за пропаганда на идеологията на партията, например съчетаването им с други събития и приравняването на Априлци с Антонивановци^{22*}. По време на демокрацията подобни чествания са удачен момент за провеждане на „неявна“ политическа кампания. Освежаването на градската среда, контакта с висшестоящи представители, внасянето на личен елемент по време на речите – всичко това е форма на политическа кампания. Много често по време на този фрагмент, се изброяват обществени личности, дружества, организации, които поднасят почетни венци. При малко по-задълбочен анализ можем лесно да открием връзката между местната власт, че дори интереси на партии които са на власт, с въпросните личности, организации и прочее.

Освен произнасянето на речи и обявяването на връчващите почетни венци, неизменен елемент на светската част на честванията са благодарностите към *спонсорите*, които свидетелстват за обвързаността на честванията с финансови и политически интереси в съответното място.

²² Информацията е взета от в. „Знаме“ от 2010 година, от архива на библиотеката в град Батак – поради начина на съхранение, не е възможно да бъде посочен точния брой.

* В отбелязванията се внася нов елемент след 1944 г. – отдава се почит на 21 партизани от отряда „Антон Иванов“ и 9 ятаци. Мотото, под което се честват и Априлци, и Антонивановци е „Две епохи, един идеал“. В периода 1946 до 1976 година в църквата „Св. Неделя“ са се помещавали и сандъци с костите на убитите Антонивановци, паметта им се е почитала и на 2-ри юни. На 100-годишнината от въстанието в Копривщица се открива нов завод за монтажни елементи. За 110 годишнина в Батак също се открива нов завод. Годишнините от Априлското въстание стават задължителен момент, в който партията прокарва идеологията си. Хората ги асоциират със свободно време и почивка, поставят ги наравно с празник.

ТЪРЖЕСТВЕНА ЗАРЯ-ПРОВЕРКА

Обстановката и атмосферата в градовете е съвсем различна по време на *тържествената-заря проверка*, типично празнична. Хората са в приповдигнато настроение, скупчват се на групички и си говорят, докато започне следващата най-чакана част от честванията. Често в по-малките градове възпоменателните чествания са повод за завръщане на роднини, родови сбирки и срещи. Освен отбелязването на историческо събитие, те придобиват и характера на социално събитие, повод местната общност да се събере. Възпоменателните чествания придобиват смисъла на *потребяване* по Мишел дьо Серто – „...„потребление“: то е хитро, то е разпръснато, но то се вмъква навсякъде, мълчаливо и почти невидимо, защото не се проявява със собствени продукти, а с начини на употребяване на продуктите, наложени от господстващия икономически ред.“²³. По-точно възпоменателното честване се измества от представата за празничност на самия град. Местните жители са пременени: с официални дрехи, мъжете (възрастните и младите) с костюми, жените с официални рокли, грим и прически. Хората лавират между панаира и заведенията със скара, носят цветни балони и захарен памук. Потребяват. Често в тази част от отбелязването се включват почетните гости (представители на управляващите партии, спонсори). Поради това и градовете са пълни с жандармеристи, военни, цивилни полицаи и снайперисти по покривите на общината, музея и читалището. В повечето случаи след зарята хората се разотиват. В някои от градовете „народното веселие“ започва веднага след зарята и въпреки това площадите често се опразват след около 30-тина минути. Всяка една община си организира „банкет“ след това. На него присъстват всички гости и специални жители на града (местни спонсори, представители на общината, местен музей, организатори). Зарята е тържественият елемент в честването, повод семействата да се съберат, близки и познати да се срещнат. Вълнението се усеща от най-малките жители до възрастните – някои от които си тръгват по-рано от работа, за да стигнат на площада малко по-рано. За други пък, които работят в местния бизнес е почивен ден. Неусетно възпоменателният елемент (съдържащ се в религиозните ритуали) се трансформира в потребяване на суета, храна, лакомства, напитки, стоки, веселие...

РАЗВЛЕКАТЕЛНА ПРОГРАМА

Краят на честванията във всеки град е един същи – *весела музика, кебанчета и кюфтета, и алкохол*. Постепенно възпоменателният елемент се измества към празничността и веселието. Еуфорията замества уважението и паметта, а изобилната консумация – вживяването и съпричастността. Превръщайки

²³ ДЪО СЕРТО, Мишел. Изобретяване на всекидневието. София, ЛИК, 2002 г., с. 41.

траурното честване в празник на града, в танцова и алкохолна забава. Въпреки че известно време след приключване на честванията и стартирането на концертната програма площадите се опразват, повечето от хората продължават празника по домовете си.

ПАНАИРНАТА УЛИЦА

Панаирът поставям на последно място в изброените фрагменти, не защото е най-малко важен, а защото е най-съвременният елемент в програмата на честването. Винаги стои маргинализиран, в страни от цялостната картина, като външен посетител, въпреки че символизира съвременното консуматорско общество. Панаирите обикновено се свързват с веселие, различни атракции, храна (захарен памук, цветни напитки, донери в малките градове, казанлъшки понички), много и различни сергии с китайски стоки (от шарени герданчета, детски играчки, плажни кърпи, слънчеви очила, шапки, дрехи до сергии със съмнителни домашни салами, мед, вино и т.н.). По моите наблюдения изброените неща присъстваха винаги в дните на възпоменателни чествания. Тъй като често тези чествания се припокриват с характеристиките на празника на града, а и самите жители ги определят като най-важните събития в културния календар на района, на тях присъстват огромно количество хора. Независимо от броя на посетителите на програмата на честванията, панаирната улица винаги е пълна с хора. Организаторите на сергиите проучват предварително точните дати на честванията и заявяват в общината присъствието си. Въпреки че са се превърнали в неизменна част от събитието, те винаги са в периферията на градското пространство, в страни от площада, в пряка на главната улица. Много интересен факт е, че подобни „панаирни улици“ до скоро са били свързани с годишния събор, организиран в съответния град, обикновено в края на лятото. Днес панаирните сергии присъстват предимно около въпросните възпоменателни чествания. На някои от терените се очертават като единствения момент от годината, когато присъстват²⁴, а поради това и местните започват да обвързват честванията със събор. Съборите се характеризират с момента в годината, след усилената работа на полето, с почивка,

²⁴ В село Скравена, където е наблюдавано честването на 2-ри юни на Христо Ботев и загиналите за свободата и независимостта на България в процеса на наблюдение се открил именно моментът с изместване на панаира. Местните възприемат честването като регионално събитие със статута на събор. Възпоменателното честване придобива статута на социално събитие. Съборът на селото се състои през ноември, когато е храмовият празник на Скравена. Респондентите, с които бе говорено, не си спомнят кога за последно е организиран събор и обвързват 2-ри юни с вълнението и очакването, съпровождащи събора. В другите посетени терени също се наблюдава подобен феномен: в Батак и Перушица, макар да има и други събития в местните календари, на които присъстват панаирни сергии, възпоменателните чествания неизменно присъстват и сергиите.

време за семейството, за социален живот, празник. Присъствието им на възпоменателни чествания, обвързани с трагични събития в миналото, изменя характера на събитието, макар и Панаирът да присъства в градската среда маргинално (в страни от основното събитие). От друга страна, по този начин ясно се определя регионалният характер на честванията за местната общност. Наблюдава се противопоставяне между регионалното възприемане на събитията от общността и националния характер, придаван от организаторите и медиите, които отразяват.

СЪВРЕМЕННИ НАМЕСИ

Вземайки предвид технологизирания свят, в който живеем, мобилните устройства и присъствието им във възпоменателното отбелязване е нещо предвидимо. В какво обаче се изразява? От разпространение на информация и отразяване на събитието до начин за самоопределяне и идентифициране с националния разказ? Развитието на технологията добавя и нови възможности за „запечатване“ на повтарящо се събитие. Технологията и превръщането ѝ в достъпен способ за „отразяване“, превръща събитията в общодостъпни онлайн. Създава едно друго – онлайн събитие.

Медиите от своя страна не променят отразяването на събитията, напротив всяка година се повтарят по един и същи начин, в едни и същи медии. Отразяването в социалните мрежи и различните канали, личният архив, който се превръща често в общодостъпен разказ онлайн, отразяващите медии (телевизия, радио, онлайн издания) местни и национални, трансформират местната памет в национална, от една страна. От друга страна, затвърждават националното самосъзнание.

Социалните мрежи (Facebook, Instagram) са друг нов елемент. Още през 2009 година Леа Вайсова²⁵ заключава в своя текст, че Facebook конструира субекти. Днес, десет години по-късно, заключението се потвърждава още по-силно. Държавата като институция и останалите прилежащи ѝ власти създават „знание за“ и го прилагат, например чрез подобни чествания. Това е и един от начините да се приобщи даден субект към националната представа и да се самоидентифицира, затвърждавайки принадлежността си. Днес, обаче само присъствието не е достатъчно, нужно е и доказателство. Именно тук важна роля играят социалните мрежи и вече не е само Facebook, но и Twitter, Instagram, платформи за фотографии, в които има специални групи за българска фотография (такава например е Flickr). Ситуацията с онлайн простран-

²⁵ ВАЙСОВА, Леа. Facebook: игра на граждани. В: СЕМИНАР_BG, бр.1/2009г. – <https://www.seminar-bg.eu/spisanie-seminar-bg/broy1/item/191-facebook-%25D0%25B8%25D0%25B3%25D1%2580%25D0%25B0-%25D0%25BD%25D0%25B0-%25D0%25B3%25D1%2580%25D0%25B0%25D0%25B6%25D0%25B4%25D0%25B0%25D0%25BD%25D0%25B8.html> – последно посетен на 23.11.2020

ството се усложнява, легитимността на действията вече не се изразява единствено в „атендването“ на събитието или качване на снимка в последствие, това не е достатъчно. Вече може да се качват „stories“: снимаш на момента (снимка или видеоклип) и качваш с възможност да добавиш текст, локация, час, температура, емотикони и още какво ли не, а след 24 часа то вече изчезва. Функция, която обединява в себе си всички предишни отделни части на субективизирането, вече е една и е активна едно денонощие. Фуко определя значенията на „субект“-а и ги разделя на две „субект, подчинен на другите, чрез зависимост и контрол, и субект, привързан към съвестта и себеосъзнаването към собствената си самоличност“²⁶ – в онлайн света отделният индивид всъщност обединява двете определения. Нуждата да се изяви и докаже в интернет (подчинеността на другите) и личната му нужда да представи на себе си привързаността си към собствената си личност и правотата ѝ (изразява се във физическото присъствие) заместват или пресъздават връзката с корените, междучовешките връзки. Съвременният човек често е загубил връзка с родствениците си, начинът на живот е претърпял значителни промени, този контакт с историята, миналото, с корените му се възобновява именно чрез заснемането, архивиране на присъствието. Споделянето онлайн само затвърждава тази връзка и я прави по-силна.

Тук обаче се появява и разрыв в *представянето на събитието в онлайн пространството и действителността на практика*. Докато в социалните мрежи и информационните канали (телевизия, радио, вестници) честването се представя като мащабно с много поклонници, от ранга на национално ниво, то в действителност от наблюдението излиза по-скоро регионално. Чрез патриотични статуси в социалните мрежи, поднесени с фотографии и цитати, клипчета, споделяне на исторически статии, песни и прочее се изгражда именно представата за национално равнище на честването. Значимостта му добива други измерения. До някаква степен това наистина е така. Важното за индивида е да се асоциира с българщината, с националния идеал, но това да се извърши показно, да бъде ясно за всички. За това и ще измине целия път от София до Батак с мотор, ще остане за един час, да изпуши една цигара и да види за какво иде реч, ще си направи снимка и ще потегли към следваща локация (примерът е препратка към рокерите)²⁷. Или ще си вземе отпуска и заедно със семейството си ще отиде до Копривщица, да види възстановката,

²⁶ ФУКО, М., 1992:67 – цитат по ВАЙСОВА, Л., Facebook: Игра на граждани, СЕМИНАР_VG, бр.1/2009г.

²⁷ Всяка година честванията в Батак са съпроводени от рокерски клубове и групи, които организирано пътуват от конкретен град до Батак. Обикновено групите са от големи градове (София, Пловдив, Пазарджик), в които е и сборният пункт за тръгване. Характерно за тях е, че никога не присъстват по време на цялото възпоменателно събитие. Обикновено приситгат в Батак, малко преди да започне литийното шествие, включват се в него (винаги го придружават последни) за първите няколко локации, правят обща снимка в центъра на града

ще снима децата си с участниците. Ще напазарува домашна ракия, ще хапне в бившия конак, днес заведение, и ще се прибере в къщи, със самочувствието на родолюбец и патриот. Така субектът лавира между двете определения на Фуко. Профилът, който си изгражда в социалната мрежа изглежда по-сериозен, отколкото е в действителност. Културата и историческото наследство се потребяват, без да се вниква в същността им и посланието, което предават. Истинската история, подкрепена с факти, бива пренебрегвана в името на „шоуто“ и забавлението. Тежестта на историка и изследванията му не подлежат на обществен интерес. А репортерът е гражданинът, блогърът, активен участник в медийния живот. Имайки предвид, че родните медии масово заимстват новините си от социалните мрежи си задавам въпроса кой национализира естеството на Априлските чествания: медиите или гражданите, от които е взета информацията? Все пак смея да ги разгранича, въпреки набиращото популярност мнение на изследователите, че информацията в медиите е диктувана от обикновения човек и социалните мрежи. Все още подбора на информация и водещи новини е стриктен и отговаря на определени изисквания. В случая с честванията на Априлци това е събитие отразявано в новинарските емисии и вестникарски издания от самото му начало, ежегодно по сходен начин.

ВЪЗПОМЕНАТЕЛНИТЕ ЧЕСТВАНИЯ ПО ВРЕМЕ НА ПАНДЕМИЯ

Няма как да не се представи и провеждането на честванията по време на непредвидените обстоятелства през 2020 година. Наблюдаваните събития се организират в през май (Перущица и Батак) и юни-юли (Скравена, Карлово), и макар по време на всяко едно обстоятелствата и мерките в страната да бяха различни, във всеки един от изследваните градове се проведе възпоменателното честване. Макар и притиснати от ограниченията, организаторите продължиха традицията и не пропуснаха отбелязването на възпоменателните чествания по един или друг начин.

В Перущица годишнината от Априлското въстание се отбеляза в началото на месец май. В дните преди събитието ограниченията за пътуване между градовете бяха отпаднали. Събитието се състоеше от панихида, предварително заснета програма, която се излъчи онлайн²⁸ – речта на кметицата, заедно с интервюта, рецитиране на стихотворения, излъчени в определен час (11:00 часа) и зарята от 21:00 часа. Сергии, почетни гости, досега обичайни за отбелязването, този път липсваха. Програмата се състоеше от кратко (40 минутни) видео, публикувано

(пред портретите на Априлци) и продължават към Цигов чарк. – <https://www.facebook.com/events/976060835894719/> (23.11.2020)

²⁸ цялото видео може да бъде видяно тук – <https://www.facebook.com/107158217295758/videos/1496766927151604> [проверен 24.11.2020 г.]

в профила на кметницата на града и заря, която се проведе от най-високата точка в града, за да се вижда от всяка къща. Въпреки това, заведенията бяха пълни, а по-непритеснените бяха поканили и гости, специално за зарята. По време на самата заря хората на площада бяха не повече от 10 души, а след приключването ѝ се разотидоха или се прибраха в близките заведения.

В Батак отбелязването на годишнината от Баташкото клане и Априлското въстание се проведе на 17 май. Както и други години и тази, отбелязването се състоя, с тази разлика, че се проведе единствено религиозния ритуал по отбелязването – литийно шествие и Тържествена литургия за Баташките мъченици. Литийното шествие бе организирано отново в неделен ден и на него присъстваха единствено организатори и доброволци. Не пропуснаха да се появят и рокерите, които ежегодно присъстват на първите няколко спирки от литийното шествие. Тази година, те официално бяха поискали разрешение от кмета, за да поднесат своите венци на централните паметници. Отбелязването в Батак продължи не повече от 2 часа, публика почти нямаше, а основните участници бяха от организаторите. Рокерите пристигнаха в края и не участваха в официалната програма.

Отбелязването на Христо Ботев и загиналите в Освободителните войни в Скравена се състоя на 2-ри юни. Тъй като датата е в топлите месеци, в които обстановката в страната беше сравнително спокойна, честването в Скравена се състоя без особена промяна. Единствено липсваха военните представители. Сергиите бяха по-малко, но присъстваха. Хората имаше както от селото, така и от близките градове и села, а програмата остана непроменена.

В Карлово отбелязването на „Страшното“ също се проведе както всяка година. Събитието се провежда на 20 юли, в двора на храма „Св. Николай“, където е и гробът на загиналите през 1877 година. Възпоменателното честване в Карлово, всяка година се състои от панихида на гроба на загиналите. Присъстващите обикновено са възрастни хора и представители на местната власт (кмет, заместник кметове, директорът на музея и музейни уредници), а тази година не направиха изключение.

Макар и да не бяха проведени интервюта и неформални разговори с присъстващите, може да се заключи, че събитията се състояха, чрез изпълнението на най-важната част от тях (според организаторите за съответния град). Акцент може да се постави върху Перушица и актуалното представяне на обичайната програма чрез видео, разпространено в социалните мрежи. По един или друг начин всеки град отбеляза годишнината и почете паметта на загиналите. Този акт подкрепя идеята, че честванията са от изключително значение за местната идентичност и колективната памет на местните и дори в извънредни моменти продължават да бъдат неизменна част от събитийния календар.

Априлското въстание, Руско-турската война и Възрожденските национални герои играят изключително важна роля във формирането на българското самосъзнание и национална идентичност, наред с празници като 24 май –

дена на славянската писменост и култура, дори Великден и Коледа (въпреки изначално религиозния им характер). От една страна за местния жител, тези чествания са от важните събития през годината. Момент, в който може да се събере с роднините и близките си, да чества местната си идентичност. От друга страна се оказва, че събитията от миналото, свързани с Освобождението на България, са един от основните елементи в колективната памет. Не бива да се пропуска също, че символ на Свободата са именно Апостолите на Априлското въстание. Въпреки това основният въпрос, който възниква е: Какво се случва с траурния характер и как погромът на Въстанието се извява и възпоменава?

Съществена част от отбелязванията са различните части, които съдържа програмата на възпоменателното честване, които разделям на *традиционни и нововъведени елементи*. В самия начин на подредбата им се установява систематичност: на първо място винаги е религиозният момент, който се разграничава от светския, той се състои от почитане на загиналите с венци, литийно шествие, отслужване на панихида/молебен. Възвисявайки загиналите в национални герои, те биват почитани от всяка важна институция в държавата. Ако представителите на управляващите са „средството“ държавата да почете паметта им, то религиозната страна на честването е участието на църквата. Друг съществен елемент е тържествената заря-проверка, придружена с тържествени речи на почетните гости. И накрая, но не и на последно място по важност, е възстановката, отново начин за отдаване на почит и засвидетелстване героизма. Възстановките са модерният начин за вчувстване на публиката. Те поставят рамка, в която „исторически неправди“ биват компенсирани²⁹. Да не забравяме, че те са и един от подходите историята да оживее за обикновения човек, те пренасят зрителя в миналото. Въпреки че историческите възстановки се стремят да представят една достоверна картина на отрицателните събития, тук наблюдаваме подбор на отделни моменти от историята, които допълнително подхранват националния разказ.

С леки прекъсвания в религиозната част от отбелязванията (поради идеологически причини през периода на социализма) тези елементи са неизменна част от честванията от стартирането им до днес. Те са и практиките, които поддържат спомена до днес: изграждат знание, ценности, норми, представи, идеали, вярвания, традиции, обичаи, обреди. Религиозния акцент в честванията се утвърждава в общественото съзнание, и често не оставя възможност на науки като историографията да наложат своя разказ за събитията. Както коментира Христо Тодоров не един са факторите за отслабване на историята, тя вече не представя и не изразява миналото, жертва на „обособилите се колективни паметни“³⁰. Така и *събитията от 1876 и последвалите исторически*

²⁹ AGNEW, Vanessa. History's Affective Turn: Historical Reenactment and Its Work in the Present. In: *Rethinking History*, 2007, vol. 11.

³⁰ ТОДОРОВ, Христо. Памет за несвободата, в „Около Пиер Нора...“. София, Дом на науките за човека и обществото, 2004, 145–157 с.

моменти, вече не са събития, които подлежат на критично изследване, а биват национален идеал за жертвоготовността и храбростта на българина. Всеки един опит за поставяне под въпрос идеологизираното събитие или дейците му, ще бъде низвергнат от общността, която помни и чества, без дори да бъде разгледан обективно.

*Съвременните (нововъведени) елементи, от друга страна са: символът на консуматорското общество – панаирът, и финалът (обикновено) на честванията – „народно веселие“. Двата елемента взаимно се допълват, концертната програма преминава в забавление на атракционите на панаира и консумация. Към тези два елемента прибавям и най-съвременните елементи като постоянното отразяване на събитието в онлайн пространството. Така постепенно се наблюдава преплитането на традиционното, запечатало се в колективното съзнание като национален символ и съвременната кокетна/кичозна тържественост трансформираща се накрая в еуфория и празничност. И тук стигам до основната теза, която се оформи: *всяко едно от наблюдаваните възпоменателни събития постепенно се трансформира в празник, губейки траурния си характер.* Наблюдаваме трансформация от отдаване почит на загиналите в тяхното извисяване в национални герои и честване идеалът за свобода и саможертвеност. Отбелязванията на исторически събития, в които акцентът е смъртта, претърпяват три трансформации, като последната все още е в процес. Стартирайки под формата на религиозно честване, отдаване на памет на загиналите, постепенно започват да се установяват като модел за патриотично възпитание. Честванията се институционализират, стават основен компонент в оформянето на национална идентичност, участниците в трагичните събития биват героизирани. От почитане паметта им с религиозни ритуали като панихидата, постепенно биват съпровождани от по-тържествено отбелязване – отразяване в периодичния печат, създаване на поборнически комитети с идеалната цел да се запази паметта и патриотизма да се предаде на следващите поколения. Постепенно се включва и местната управа, която освен целта да запази паметта, се опитва да запази и затвърди позицията си в местното общество. С преврата на 1944 година ситуацията се променя и религиозният елемент се заменя с манифестации и тържествени проверки със заря. Смятам, че празничният характер на честването днес, започва да се трансформира още в периода 1944–1989 година. По време на социализма на честванията се изисква задължително присъствие на местните работници, партийни членове и граждани. От тук започва и асоциацията със свободно време – почивни дни. Днес тенденцията с почивните дни продължава, както мисловната връзка на възпоменателно честване със свободно време, завръщане на заминали близки и прерастването му в празнична атмосфера се затвърждава. Промени настъпват и в програмата: тя започва с религиозната част (поднасяне на венци, литийно шествие, панихида, молитва); продължава с тържествена заря-проверка и завършва с концертна част (задължително придружена от консумация).*

И докато местната управа и организаторите оправдават тържествената част в програмата с празнуване на стъпката към Свободата, може да се даде и друго практическо обяснение: обществената потребност. Във време на разделени семейства, когато част от фамилията живее в друг град/ държава, несигурността, която гражданите изпитват към управляващите и динамичния и постоянно променящ се околн свят, поражда стремеж към празничност като израз на семейната, роднинска и местна солидарност. Тя от своя страна има силата да обединява и сплотява, приобщава към обществото. Това е моментът, в който индивидът демонстрира своя позиция и връзка с групата. Внася развлечение в иначе еднообразното ежедневие на малкия град, той подновява и обществения живот. Това не означава, че възпоменателния характер изчезва напълно, напротив все още е активен елемент в годишнините, но като че ли все още го има единствено заради здравата връзка с националната памет.

БИБЛИОГРАФИЯ

- 120 години Априлска епопея Батак* – юбилейно издание. Батак, 1996.
- 100 години Априлска епопея Батак* – юбилейно издание. Батак, 1976.
- АРТОГ, ФРАНСОА. Режим на историчност. Нов Български Университет, София, 2007.
- АСМАН, АЛАЙДА. Места на памет между триумфа и травмата. В: „Около Пиер Нора места на памет...“. Дом на науките за човека и обществото, София, 2004.
- БАЛЕВА, МАРТИНА. Образът на Батак в колективната памет на българите. В: „Батак като място на паметта“. С: БАЛЕВА, М., БРАУНБАУЕР, У. Изток-запад, 2009.
- БАКЪРДЖИЕВА, ФОТИНА, ИВАНОВА, МАРИЯ. За „рицарите с работна време“ и „феновете историци“ или кой преиграва културата. [online] Семинар_BG, бр. 13, 2016. – [прегледан 23.11.2020] <https://www.seminar-bg.eu/spisanie-seminar-bg/broy-13/item/467-koi-preigrava-kulturata.html>
- ВАЙСОВА, ЛЕА. Facebook: игра на граждани. СЕМИНАР_BG [онлайн]. № 1/2009 [прегледан 23.11.2020]. <https://www.seminar-bg.eu/spisanie-seminar-bg/broy1/item/191-facebook-%25D0%25B8%25D0%25B3%25D1%2580%25D0%25B0-%25D0%25BD%25D0%25B0-%25D0%25B3%25D1%2580%25D0%25B0%25D0%25B6%25D0%25B4%25D0%25B0%25D0%25BD%25D0%25B8.html>
- ВЪЛЧЕВ, ГЕОРГИ. Захарий Стоянов и символният капитал на Българското възраждане. УИ „Св. Климент Охридски“, София, 2010.
- ДАСКАЛОВ, РУМЕН. Възраждането като национален мит. В: БАЛЕВА, М., БРАУНБАУЕР, У. съст. „Батак като място на паметта“, С: Изток-запад, 2009.
- ДИЧЕВ, ИВАЙЛО. Културата като възстановка. [online] в. *Култура*, бр. 17/2016 г. – [прегледан 23.11.2020] <http://newspaper.kultura.bg/bg/article/view/24742>
- Историческо богатство на община Батак. Известия ИМ „Батак“, Т. 3, Батак, 2010, Историческо богатство на община Батак. Известия ИМ „Батак“, Т. 4, Батак, 2016, ISSN 1314-2909.

- КАЗЛАРСКА, СВЕТЛА. Исторически възстановки на „героичното време“: перформативност и афект.[online] „Българска етнология“, бр. 1/2018 [проверен 23.11.2020] <http://bulgarianethnology.org/2018-BROI-1>.
- КАРАКУШЕВА, СЛАВКА. Практиките на паметта в празника на Джебел. [online] сп. „Българска етнология“, бр. 2/2018 – [проверен 23.11.2020] <http://bulgarianethnology.org/2018-BROI-2>.
- ЛОУЕНТАЛ, ДЕЙВИД. Миналото е чужда страна. Критика и хуманизъм, София, 2002
- Маринова, Милена. Новата празничност и вписването ѝ в местните чествания (по примера на градовете Враца, Сливен и Стара Загора). [online] „Българска етнология“, бр. 2/2018 – [проверен 23.11.2020] <http://bulgarianethnology.org/2018-BROI-2>
- МИРЧЕВА, КЕТА. Първото национално честване на Априлското въстание – между политическите употреби и локалните пристрастия. [online] в „Град и памет. Априлското въстание 1876 през призмата на паметта“, Пазарджик, 2017 – [проверен 23.11.2020] https://www.academia.edu/32580602/Първото_национално_честване_на_Априлското_въстание_между_политическите_употреби_и_локалните_пристрастия.
- Отбрана – Батак чества 143 години от Априлската епопея. http://otbrana.com/новини_12648 – [прегледан 24.11.2020].
- Пловдивска Света Митрополия – Празник на Светите Баташки мъченици. <http://www.plovdivskamitropolia.bg/876-praznik-na-svetite-batashki-machenitzi.html> – последно посетен на [прегледан 24.11.2020].
- В-к „Работно дело“. 1986, бр.123.
- В. „Родопски глас“. 1986, бр. 138.
- В. „Родопски глас“. 1987, бр. 162.
- В-к „Септемврийско знаме“. 20.05.1986.
- ДЪО СЕРТО, МИШЕЛ. Изобретяване на всекидневието. ЛИК, София 2002.
- ТОДОРОВ, ХРИСТО. Памет за несвободата. В: „Около Пиер Нора...“. Дом на науките за човека и обществото, София, 2004.
- Фейсбук събитие – рокери – <https://www.facebook.com/events/976060835894719/> [прегледан 23.11.2020].
- Фейсбук събитие – Перущица 2020 – <https://www.facebook.com/107158217295758/videos/1496766927151604> [прегледан 24.11.2020].
- AGNEW, V. History's Affective Turn: Historical Reenactment and Its Work in the Present. In: *Rethinking History*, 2007, vol. 11.

BIBLIOGRAPHY

- 120 godini Aprilska epepeia Batak – iubileino izdanie. Batak, 1996.
- 100 godini Aprilska epepeia Batak – iubileino izdanie. Batak, 1976.
- AGNEW, V. History's Affective Turn: Historical Reenactment and Its Work in the Present. In: *Rethinking History*, 2007, vol. 11.
- HARTOG, FRANÇOIS. Rezhimi na istorichnost. Nov Bulgarski Universitet, Sofia, 2007.
- ASMAN, ALAIDA. Mesta na pamet mezhdur triumfat i travmata. V: „Около Пиер Нора Mesta na pamet...“, Dom za naukite za choveka i obshtestvoto, Sofia, 2004.

- BALEVA, MARTINA. Obrazat na Batak v kolektivnata pamet na balgarite. V: Batak kato miasto na pametta, S: Baleva, M., Braunbauer. U.: Iztok-Zapad, 2009.
- BAKARDZHIEVA, FOTINA, IVANOVA, MARIA. Za ritsarite s rabotno creme i fenovete istoritsi ili koi preigrava kulturata. [online] Seminar_BG, br.13/2016 – [viewed 23.11.2020] <https://www.seminar-bg.eu/spisanie-seminar-bg/broy-13/item/467-koi-preigrava-kulturata.html>
- VAISOVA, LEA. Facebook: igra na grazhdani. Seminar_BG [online]. № 1/2009, [viewed 23.11.2020]. <https://www.seminar-bg.eu/spisanie-seminar-bg/broy1/item/191-facebook-%25D0%25B8%25D0%25B3%25D1%2580%25D0%25B0-%25D0%25BD%25D0%25B0-%25D0%25B3%25D1%2580%25D0%25B0%25D0%25B6%25D0%25B4%25D0%25B0%25D0%25BD%25D0%25B8.html>
- VULCHEV, GEORGI. Zaharii Stoyanov i simvolniat kapital na Bulgarskoto vuzrazhdane. UI „Sv. Kliment Ochridski“, Sofia, 2010.
- DASKALOV, RUMEN. Vuzrazhdaneto kato natsionalen mit. V: Batak kato miasto na pametta. S: BALEVA, M., BRAUNBAUER, U.: Iztok-Zapad, 2009.
- DITCHEV, IVAYLO. Kulturata kata vuzstanovka. [online] v-k *Culture*, br.17/2016 – [Viewed 23.11.2020]<http://newspaper.kultura.bg/bg/article/view/24742>
- Istoricheskotot bogatstvo na obshtina Batak. Izvestia IM „Batak“, T. 3, Batak, 2010.
- Istoricheskotot bogatstvo na obshtina Batak. Izvestia IM „Batak“, T. 4, Batak, 2016, ISSN 1314-2909.
- KAZLARSKA, SVETLA. Istoricheski vuzstanovki na „geroichnoto vreme“: performativnost i afekt. [online] „Bulgarska etnologia“, br.1/2018 [viewed 23.11.2020] <http://bulgarianethnology.org/2018-BROI-1>
- KARAKUSHEVA, SLAVKA. Praktikite na pametta v praznika na Djebel. [online] sp. „Bulgarska etnologia“, br. 2/2018 – [viewed 23.11.2020] <http://bulgarianethnology.org/2018-BROI-2>.
- Lowenthal, David. Minaloto e chuzhda strana. Kritika i humanizam, Sofia, 2002.
- MARINOVA, MILENA. Novata praznichnost i vpisvaneto i v mestnite chestvania (po primera na gradovete Vratsa, Sliven, Stara Zagora). [online] „Bulgarska etnologia“, br. 2/2018 – [viewed 23.11.2020] <http://bulgarianethnology.org/2018-BROI-2>.
- MIRCHEVA, KETA. Parvoto natsionalno chestvane na Aprilskoto vastanie – mezhdru politicheskite upotrebi i lokalnite pristrastia. [online] V: „Grad I Pamet. Aprilskoto vastanie 1876 prez prizmata na pametta“, Pazarzhik, 2017 – [viewed 23.11.2020] https://www.academia.edu/32580602/Първото_национално_честване_на_Априлското_въстание_между_политическите_употреби_и_локалните_пристрастия.
- Otbrana – Batak chestva 143 godini ot Aprilskata epopeia. http://otbrana.com/нови-ни_12648 – [viewed 24.11.2020 г.].
- Plovdivska Sveta Metropolia – Praznik na Svetite Batashki machenici. <http://www.plovdivskametropolia.bg/876-praznik-na-svetite-batashki-machenitzi.html> – [viewed 24.11.2020 г.].
- V-k „Rabotno delo“. 1986 g., br. 123.
- V. „Rodopski glas“. 1986 g., br. 138.
- V. „Rodopski glas“. 1987 g., br. 162.
- V-k „Septemvriisko zname“. 20.05.1986 g.
- DE CERTEA, M. Izobretiavane na vsekidnevieto. LIK, Sofia, 2002

TODOROV, CHRISTo. Pamet za nesvobodata, v „Okolo Pier Nora...“. Dom na naukite za choveka i obshtestvoto, Sofia, 2004.

Facebook event – rookeri – <https://www.facebook.com/events/976060835894719/> [viewed 23.11.2020].

Facebook event – Perushtitsa 2020 – <https://www.facebook.com/107158217295758/videos/1496766927151604> [viewed 24.11.2020].